

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

INKLUZIVNE LOKALNE ZAJEDNICE

Analiza mjera koje treba poduzeti u lokalnim zajednicama za dostizanje minimalnih standarda inkluzije

Irma Efendić-Adžajlić
Sarajevo, august 2020.

Osobe sa invaliditetom često su zapostavljene i isključene, nemaju mogućnost ostvarivanja vlastitih prava, ravnopravnog učešća u aktivnostima, radu i razvoju društva.

Na temelju Ustava, međunarodnih konvencija i zakonskih propisa, uočavamo da lokalna zajednica ima pravnu mogućnost i obavezu da izgradi inkluzivno okruženje.

Ova analiza ukazuje na važne fizičke, komunikacijske, participacijske i servisne barijere koje lokalna zajednica mora otkloniti, te nudi konkretan niz primjera aktivnosti koje treba poduzeti kako bi dostigla minimalne standarde inkluzije osoba sa invaliditetom.

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

INKLUZIVNE LOKALNE ZAJEDNICE

Analiza mjera koje treba poduzeti u lokalnim zajednicama za dostizanje minimalnih standarda inkluzije

Irma Efendić-Adžajlić
Sarajevo, august 2020.

U partnerstvu sa:

Sadržaj

1.	UVOD	2
2.	KLJUČNI POJMOVI	3
	Inkluzija	3
	Diskriminacija	3
	Razumna prilagodba.....	4
	Univerzalni dizajn	4
3.	KOGA OBUHVATA INKLUZIJA	5
4.	KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM	7
5.	ZAŠTO SE LOKALNE ZAJEDNICE TREBAJU BAVITI PITANJEM INKLUZIJE	8
6.	BARIJERE KOJE TREBA PREVAZIĆI	10
	Fizičke barijere.....	10
	Komunikacijske barijere	10
	Participacijske barijere.....	10
	Servisne barijere	11
7.	OPĆI STANDARDI INKLUZIJE U LOKALNIM ZAJEDNICAMA	12
8.	HODOGRAM ZA DJELOVANJE U LOKALNIM ZAJEDNICAMA	16
9.	PREPORUKE	18

1.

UVOD

Čovjek je u svojoj suštini društveno biće, odnosno *homo politicus*, kako to Platon definira. Živimo u zajednicama i svaki od nas ima potrebu da pripada, da učestvuje, da kontaktira i komunicira. Bez društva, čovjek gubi svoja primarna svojstva, a u zajednici napreduje i uzajamnom saradnjom, razvija sam sebe i pomaže razvoj drugih ljudi oko sebe. Upravo je zato inkluzija tako važna i velika riječ u današnjem društvu. Inkluzija sama po sebi je prilično širok termin, ali se u smislu ovog rada odnosi na inkluziju osoba sa invaliditetom kao, vjerovatno, najmarginaliziranije populacije u Bosni i Hercegovini (BiH).

Inkluzivna zajednica je ona koja svakom svom članu daje mogućnost ravnopravnog učešća u svim aktivnostima, donošenju odluka, radu, upravljanju i razvoju. Nažalost, osobe sa invaliditetom veoma često bivaju nepravedno zapostavljene, od društva ograničene, pa čak i odbačene od zajednice kojoj pripadaju i kojoj mogu mnogo toga dati.

Kada govorimo o osobama sa invaliditetom, veoma često se političko razmišljanje dovodi na nivo socijalne politike, tj. socijalne pomoći. Retrogradne političke ideje podršku osobama sa invaliditetom i njihovo uključivanje u društvo svode na sadaku, milosrđe, akt dobre volje. Istina je, međutim, da niko nije birao da se rodi kao osoba sa invaliditetom ili spletom životnih okolnosti postane osoba sa invaliditetom. Ove osobe imaju puna i potpuno jednaka prava kao i svaki drugi čovjek. Nužno je jasno naglasiti da se radi o kršenju osnovnih ljudskih prava svaki put kada se osobi sa invaliditetom onemogućuje ili suzi mogućnost izbora i djelovanja.

Osnovna ljudska prava osoba sa invaliditetom se krše svaki put kada ona ne može koristiti javni gradski prijevoz, pohađati školu, ući u poštu, doći u općinsku kancelariju, komunicirati na šalteru, platiti račune, samostalno glasati, zatražiti informaciju od institucije, raditi, otići doktoru ili na bilo koji drugi način učestvovati u društvenom životu zbog prepreka koje nisu posljedica stanja te osobe nego opće neosjetljivosti i nezainteresiranosti društva da se uslovi za samostalno obavljanje ovih aktivnosti omoguće osobama sa invaliditetom.

Problem, naravno, nije samo bosanskohercegovački nego globalni fenomen, koji je odgovor dobio upravo u inkluziji, odnosno izgradnji inkluzivnih zajednica, koje osobama sa

invaliditetom osiguravaju maksimalni stepen ravnopravnosti, punu uključenost i otklanjaju sve prepreke samostalnom djelovanju. Ambicija ovog dokumenta je da pomogne donosiocima odluka u trasiranju i kreiranju inkluzivnih lokalnih zajednica kroz ukazivanje na ključne probleme, načine njihovog rješavanja i potencijalne alate koji se mogu koristiti za tu namjenu.

2.

KLJUČNI POJMOVI

Da bismo adekvatno razumjeli nastavak analize, kratko ćemo se osvrnuti na ključne pojmove koje treba znati, prije svega, na samu inkluziju, diskriminaciju, razumnu prilagodbu i univerzalni dizajn.

INKLUZIJA

Inkluzija u biti predstavlja sveobuhvatno društveno opredjeljenje za potpuno ravnopravan položaj svih ljudi u zajednici. Ona stoji nasuprot segregaciji kao pristupu u kojem se neki ljudi odvajaju od zajednice i guraju ka njenim marginama ili ekskluziji kao stanju izolacije i kidanja veza između individue i društva. Iako se svijet u dobroj mjeri riješio rasne segregacije, naša zemlja se i dalje bori sa fenomenima etničke segregacije (npr., dvije škole pod jednim krovom), ali i sa fenomenom segregacije po osnovu invaliditeta. Ova je segregacija tako duboko ukorijenjena da se veoma često ne primjećuje i shvata kao "normalna", a istina je da nemogućnost osobe da uđe u javni objekat zbog svog invaliditeta nije ništa manje nepravedna, strašna i opasna od nemogućnosti osobe da to uradi, npr., zbog boje kože.

Inkluzija je multidimenzionalna u svojoj prirodi i odnosi se na ekonomsku, političku, društvenu, institucionalnu, kulturnu, sportsku itd. Procesi integracije su međusobno povezani u svim ovim poljima i predstavljaju mnogo više od pukog promoviranja i poticanja. Inkluzija zahtijeva da se država i društvo pobrinu i osiguraju adekvatne politike, propise, mjere i radove koji će voditi ka povećanoj participaciji i fizičkoj mogućnosti osoba sa invaliditetom da preuzmu očekivane društvene uloge kao učenici, studenti, radnici, prijatelji, članovi društva, pacijenti, supružnici, partneri, roditelji i sl.

To podrazumijeva i mogućnost poduzimanja svakodnevnih društvenih aktivnosti kao što su: aktivnosti u slobodnom vremenu, upotreba javnog prijevoza, posjeta bibliotekama, kretanje ulicama i trgovima, primanje adekvatne zdravstvene zaštite, kreiranje društvenih i ličnih veza, i druge svakodnevne aktivnosti koje mnoge osobe bez invaliditeta često uzimaju zdravo za gotovo (National Center on Birth Defects and Developmental Disabilities, Centers for Disease Control and Prevention, 2019).

Važno je, također, shvatiti da inkluzija nije lako dostupan cilj, da ne postoje mjesta gdje je država omogućila potpunu

ravnopravnost, međutim, postoje ogromne razlike među državama koje su blagovremeno prihvatile inkluzivni pristup, te ulagale i razvijale inkluzivne zajednice, kao i među državama koje su to značajno kasnije učinile i u značajno manjem obimu. Inkluzija je, dakle, društveno opredjeljenje, trajno nastojanje, kontinuiran proces, vrijednost koja mora postati dio savremenog društva i u skladu s kojom se mora vršiti sav daljnji rast i razvoj zajednice. Priča o inkluziji ne predstavlja pitanje nekog ministarstva, odsjeka, organa, agencije i sl. Naprotiv, ona je trajna vrijednost i pitanje svakog aspekta društva s obzirom na to da osobe sa invaliditetom trebaju i moraju učestvovati u svakom aspektu društva kao i sve druge osobe.

U našoj zemlji pitanje inkluzije posljednjih godina najviše se veže za pitanje uključenja u škole. Koliko god to jeste važna dimenzija inkluzije, ipak se radi o samo jednom od mnogih elemenata društvenog života, a samim tim i o samo jednom od brojnih aspekata inkluzije.

DISKRIMINACIJA

Svaki čovjek ima pravo na jednak tretman i jednaka prava bez obzira na to koje je vjere, rase, nacije, političkog opredjeljenja, klase, spola, stanja ili statusa. Iako osobe sa invaliditetom imaju određene probleme i ograničenja nametnuta invaliditetom, to sigurno ne znači da nemaju ista prava. Onemogućavanje osobama sa invaliditetom da ostvare svoja prava i neomogućavanje osobama sa invaliditetom da ostvare svoja prava spada u neke od najraširenijih oblika diskriminacije.

Diskriminacija nastaje kada osoba nije u mogućnosti da ostvari svoja ljudska, socijalna ili druga prava na jednakom osnovu kao i drugi članovi društva. S tim u vezi, Amnesty International definira tri vrste diskriminacije:

Direktnu diskriminaciju, kao eksplicitni vid diskriminacije, gdje pripadnici određene grupe ne mogu ostvariti svoja osnovna prava. U slučaju osoba sa invaliditetom primjer je nemogućnost slijepa osobe da pohađa školu koju želi jer nastava nije prilagođena i osoba je ne može pratiti i u njoj aktivno učestvovati.

Indirektna diskriminacija, koja se javlja kada, kroz zakone, podzakonske akte ili praksu, dolazi do disproportionalnog

tretiranja ili nemogućnosti pripadnika neke grupe da ostvare određeno pravo. Ako govorimo o osobama sa invaliditetom primjer bi bio ukoliko se za ostvarivanje nekog prava postave uslovi koje osoba sa invaliditetom ne može ispuniti ili ih veoma malo ispunjava te uslove.

Intersektoralna diskriminacija nastupa kada se nekoliko formi diskriminacije kombinira i ostavlja određenu grupu u još većoj diskriminaciji.

Osobe sa invaliditetom u svom životu veoma često su žrtve i direktne i indirektne i intersektoralne (višestruke) diskriminacije. O razmjerima diskriminacije govori i činjenica da globalno čak 82% osoba sa invaliditetom živi ispod granice siromaštva, a žene sa invaliditetom imaju dva do tri puta veću šansu da se suoče sa fizičkim ili seksualnim zlostavljanjem u odnosu na žene bez invaliditeta (Amnesty International, 2020).

Sve navedeno govori o važnosti borbe protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom, prvenstveno kroz procese inkluzije.

RAZUMNA PRILAGODBA

Podrazumijeva svaku promjenu životnog, radnog ili javnog okruženja tako da se omogući pristup i samostalno korištenje osobama sa invaliditetom. Termin razumna prilagodba skovan je s razlogom jer se takvom prilagodbom smatra intervencija koja neće nanijeti disproporcionalan teret, odnosno koja će biti realno fizički izvodiva uz razumne troškove i do određenog mogućeg nivoa.

Naprimjer, pokušamo li prilagoditi sve toalete u ustanovi tako da ih mogu koristiti osobe sa invaliditetom, možda zaključimo da je većina toaleta naslonjena na nosivi zid i da se ne smiju vršiti dodatni građevinski radovi zbog statike i stabilnosti zgrade, čime je te toalete nemoguće rekonstruirati. Pristup razumne prilagodbe podrazumijeva razmišljanje prema kojem se neće morati rušiti zgrada ili ugroziti njena statika da bi osoba u kolicima mogla koristiti svaki toalet, nego će se omogućiti prilagodba onih toaleta koje je arhitektonski moguće prilagoditi u okviru racionalnih mogućnosti.

Termin se pojavljuje i u Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom i prihvaćen je kao opći standard. U međunarodnom smislu, on predstavlja nužne i odgovarajuće izmjene te prilagođavanja koja ne nameću nesrazmjerni ili nepotreban teret, tamo gdje je to potrebno u određenom slučaju, kako bi se osobama sa invaliditetom omogućilo uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda na jednakoj osnovi sa drugima (Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, 2006).

U zemljama EU na snazi je i direktiva koja razumnu prilagodbu nalaže i svim privatnim pravnim osobama, od kojih se očekuje da razumno prilagodbom omogućće rad osobama sa invaliditetom u mjeri u kojoj to ne bi iznosilo nesrazmjern teret za organizaciju (Direktiva EU

o uspostavljanju općeg okvira za jednak tretman pri zapošljavanju, 2000).

Dugo se od građenja inkluzivnih lokalnih zajednica ograđivalo pristupom koji nameće da je nemoguće prilagoditi sve svima. Upravo zato je važan termin razumna prilagodba, koji ukazuje na prilagodbu u realnim mogućnostima i ne ostavlja ni izgovora ni prostora nedjelovanju.

UNIVERZALNI DIZAJN

Ovaj pristup dizajnu podrazumijeva takvu gradnju, proizvodnju i izradu u kojoj će svim osobama, a samim tim i osobama sa invaliditetom, biti omogućeno korištenje zgrada, javnih prostora, parkova, elektronskih aparata, kompjuterskih programa, medija, usluga i sl. Univerzalni dizajn se može odnositi i na način kreiranja nekih predmeta ili usluga. On sam po sebi nije samo stvar dobiti manje grupe ljudi, nego se suštinski radi o dobrom dizajnu kojim se pristupa najširoj mogućoj populaciji bez obzira na njihove godine, sposobnost ili invaliditet. Univerzalni dizajn je naprosto dobar dizajn prije svega (Centre for Excellence in Universal Design, 2020).

Kada lokalna zajednica kupuje određene predmete, gradi infrastrukturu, nudi građanima neku uslugu itd., bitno je da od početka pristupa sa osnove univerzalnog dizajna i da upravo univerzalni dizajn uvodi kao jedan od temeljnih uslova. Ovo je bitno jer, pored prilagodbe postojećih objekata i usluga, od velike je važnosti da se ne prave novi objekti, ili ne rekonstruiraju stari objekti, ili ne prave nove usluge, koji neće odgovarati uslovima univerzalnog dizajna, a samim tim neće biti za sve građane.

Sam termin je skovan 1997. godine, a kao osnova za univerzalni dizajn uzeto je sedam ključnih principa: ravnopravna upotreba, fleksibilnost pri upotrebi, jednostavna i intuitivna upotreba, uočljive informacije, tolerancija prema grešci, mali fizički napor, te veličina i prostor za pristup i upotrebu.

3.

KOGA OBUHVATA INKLUZIJA

Nerijetko se za temu inkluzije vežu samo osobe sa određenim vrstama invaliditeta, što je pogrešno, inkluzivno društvo obuhvata sve osobe u okviru njihovih mogućnosti te na umu treba imati osobe sa svim vrstama invaliditeta uvažavajući njihove različite potrebe.

Postoje različite podjele na vrste i tipove invaliditeta, a u najširem smislu dijele se na (Invalidnost.info, 2020):

- fizički invaliditet
- senzorni invaliditet
- intelektualni invaliditet

U najširem smislu, ova podjela obuhvata sve osobe koje su usljed različitih faktora dovedene u stanje koje ih onesposobljava da u potpunosti funkcioniraju kao ostali građani.

Pokušamo li detaljnije obrazložiti, možemo načiniti dosta kompleksnije podjele (Perin i Bacalja, 2015):

- osobe sa tjelesnim invaliditetom

Odnosi se na osobe koje usljed različitih urođenih ili stečenih nedostataka imaju smanjenu funkciju organa, udova i drugih dijelova tijela, umanjene motoričke sposobnosti, gubitak ili smanjenje funkcija živčanog sistema, umanjene funkcije mišićnog sistema i sl.

- osobe sa oštećenjem sluha

Gluhe osobe su sa gubitkom sluha većim od 81 decibela, a nagluhe osobe sa gubitkom sluha od 25 do 85 decibela.

- osobe sa oštećenjem vida

Slijepo osobe su one koje, na boljem oku, uz najveću moguću korekciju, imaju oštrinu vida 0,05 i manju ili ostatak centralnog vida, uz najbolju moguću korekciju 0,25, uz suženje vidnog polja na 20 stepeni ili manje. Slabovidne osobe su one kojima je oštrina na boljem oku, uz najbolju moguću korekciju, od 0,1 do 0,4.

- osobe s poremećajima u glasovno-govornoj komunikaciji

Ovi se poremećaji odnose na: jezičke teškoće, fonološke poremećaje, izgovorne poremećaje, pragmatičke poremećaje, mucanje, dizartirije, dispraksije, disfonije, disleksije, disgrafije, diskalkulije itd.

- osobama s psihičkim i organskim smetnjama

To su osobe sa izraženim poremećajima u ponašanju i reakcijama za koje je potvrđeno da su posljedica organskih problema ili psihoza, tj. teških psihičkih poremećaja, koji se očituju kroz gubitak kontakta s realnim svijetom, neprikladne reakcije, poremećeno snalaženje i poremećenu komunikaciju.

- osobe sa intelektualnim teškoćama

To su osobe zaustavljenog ili nedovršenog razvoja intelektualnog funkcioniranja, što za posledicu ima ograničenja adaptivnih vještina poput: komunikacije, brige o sebi, samostalnog stanovanja, socijalnih vještina, učešća u životu zajednice, brige o zdravlju i sigurnosti, mogućnosti učenja, svijesti o sebi, rada i sl. Ova skupina osoba sa invaliditetom je unutar sebe veoma raznovrsna, što donosi odluka moraju imati na umu pri pristupu njima.

- osobe sa hroničnim bolestima koje trajno mijenjaju njihovo stanje

Hroničnim bolestima, u smislu ove podjele, smatraju se oboljenja koja uzrokuju doživotne poremećaje i stanja koja kreiraju doživotnu disfunkciju određenih organa, što dovodi do smanjenja ili gubitka određenih sposobnosti.

- osobe s kombiniranim smetnjama

To su osobe koje imaju višestruka oštećenja ili višestruke smetnje, što njihovom invaliditetu daje posebnu kompleksnost i drugačije definira njihove potrebe.

Neki će se autori složiti s podjelom, neki je proširiti, a neki suziti, međutim, kada se dođe do konkretnih invaliditeta i njihovih posljedica, tu nisu prisutna posebna razilaženja. U našoj zemlji postoje institucije koje vrše pregled i izračun

stepena invaliditeta i, naravno, zakonski i podzakonski akti koji definiraju invaliditet. Primjer je Zakon o vrstama i procentima tjelesnih onesposobljenosti FBiH, koji vrlo detaljno definira oko stotinu različitih vrsta tjelesne onesposobljenosti i procent invaliditeta koji se dodjeljuje na osnovu tih onesposobljenosti (Zakon o vrstama i procentima tjelesne onesposobljenosti FBiH, 2004).

Vrste invaliditeta ovdje navodimo tek da bismo ukazali na to kako je inkluzija izuzetno širok pojam i da obuhvata sve osobe sa invaliditetom, te da bi se neko ko inače nije upoznat s materijom i nije radio sa osobama sa invaliditetom mogao barem okvirno upoznati i steći dojam o kom obimu i broju osoba se radi. Svjetska banka procjenjuje da oko jedne milijarde ljudi ili 15% svjetske populacije ima neki vid invaliditeta, a da 3% osoba na svijetu ima teži oblik invaliditeta (Svjetska banka, 2020). Nažalost, naša zemlja nema adekvatne aktivne baze podataka koje bi nam u ovom momentu mogle dati tačne podatke, međutim, imamo podatke s popisa stanovništva iz 2013. godine, kada je 294.058 ispitanika ili 8,33% navelo da ima neki stepen invaliditeta (Istinomjer, 2017). Nesumnjivo se radi o značajnom broju osoba i porodica koje se svakodnevno susreću s kršenjem osnovnih ljudskih prava u neinkluzivnim lokalnim zajednicama.

Kada govorimo o osobama sa invaliditetom, vrstama i procentom invaliditeta, u kontekstu lokalnih zajednica treba istaći da se određivanjem vrste i stepena invaliditeta bave viši nivoi vlasti, te stoga lokalna zajednica tu nema ni nadležnosti ni obaveze, ali bi se odgovorna lokalna vlast morala potruditi da upozna strukturu osoba sa invaliditetom kod sebe kako bi bolje mogla obuhvatiti njihove potrebe i ispravnije kreirati i tempirati inkluzivne procese.

4.

KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Kada govorimo o inkluziji, ali i o osobama sa invaliditetom općenito, polazni dokument je Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom usvojena 13. decembra 2006. godine na 61. zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, 2006). Na snagu je stupila 3. maja 2008. godine pod brojem 44910, a do sada ju je ratificirala 181 članica UN-a. Bosna i Hercegovina je ovu konvenciju potpisala 29. jula 2009. godine, a ratificirala je 12. marta 2010. godine. Bosna i Hercegovina je također na iste datume potpisala i ratificirala i dodatni Protokol o Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom, što našu zemlju čini jednom od 96 zemalja u svijetu koje su to učinile (United Nations Treaty Collection, 2020).

Ratifikacijom ove konvencije naša zemlja se obavezala na usvajanje i provođenje zakona, mjera i procedura koje će osigurati ostvarivanje prava zacrtanih Konvencijom, kao i uklanjanje svih regulativa i običaja koji su diskriminatorni ili doprinose diskriminaciji. Prepoznali smo osobe sa invaliditetom potpuno jednakim u pravu sa drugim osobama i zagarantirali im jednaku pravnu zaštitu. Obavezali smo se, kao država, i na unapređenje stanja osoba sa invaliditetom i borbu protiv negativnih stereotipa i predrasuda.

U smislu inkluzije, važno je istaći nekoliko članova, među kojima o inkluziji najdirektnije govore članovi 9, 19, 29, 30. i 60, a indirektno i članovi 4, 5, 6, 7, 8, 10, 16, 20, 21, 23, 24, 25. i 27. Možemo slobodno zaključiti da ovaj dokument, koji predstavlja ključnu međunarodno priznatu osnovu o obavezama države spram osoba sa invaliditetom, obiluje nužnošću inkluzivnog pristupa, uključivanja i razvoja inkluzivnih politika u državi, a, samim tim, i u lokalnim zajednicama.

Uzimajući u obzir civilizacijsku važnost ove konvencije, treba reći da svako ko se bavi javnim poslom na bilo koji način treba pročitati Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom barem jednom, te na taj način, u vrlo sažetoj formi, steći osjećaj o okvirima prihvatljivog ponašanja i pristupa javnim pitanjima uz poštivanje ljudskih prava osoba sa invaliditetom.

Da Konvencija ne bi ostala samo mrtvo slovo na papiru, od država se članovima 32. i 33. traži i razvoj usluga kojima će operacionalizirati prava iz Konvencije, te implementacija i monitoring Konvencije, uz posebno tijelo koje će biti

centralna tačka i mehanizam za promoviranje i monitoring implementacije Konvencije. Veoma važan element koji se ovdje i navodi je saradnja sa organizacijama osoba sa invaliditetom jer bez njihovog aktivnog učešća svaka aktivnost je nesuvisla i podložna pogrešnom djelovanju.

Države potpisnice, u skladu sa svojim uređenjem, trebaju osigurati jedno ili više centralnih mjesta unutar vlasti za pitanja vezana za implementaciju Konvencije, ali i koordinacijski mehanizam koji će omogućiti povezane aktivnosti u različitim sektorima. Konvencija traži jedan ili više nezavisnih mehanizama koji će raditi na implementaciji, što daje prostora lokalnim zajednicama da u visoko decentraliziranom sistemu, kakav je bosanskohercegovački politički sistem, kreiraju vlastiti mehanizam koji će nadzirati, implementirati i pratiti mjere iz Konvencije.

Čitanjem Konvencije, uviđamo da je naša zemlja i naša neposredna okolina izuzetno neprilagođena, te da su potpis i ratifikacija, nažalost, ostali mrtvo slovo na papiru. U proteklih deset godina veoma malo toga je urađeno kako bi se obaveze iz Konvencije realizirale i nije napravljen očekivani napredak. Upravo zato, a na temelju ove konvencije, odgovorne izabrane i imenovane osobe trebaju imati jednostavan i jasan niz minimalnih standarda inkluzije za lokalne zajednice kako bi im se pomoglo pri trasiranju puta za implementaciju osnovnih ljudskih prava osoba sa invaliditetom.

5.

ZAŠTO SE LOKALNE ZAJEDNICE TREBAJU BAVITI PITANJEM INKLUZIJE

Kao što se može vidjeti iz Konvencije o zaštiti osoba sa invaliditetom, pitanje inkluzije je, zapravo, u najdirektnijem smislu pitanje ispunjenja osnovnih ljudskih prava osobama sa invaliditetom.

U članu 2 Ustava BiH navodi se da BiH i oba entiteta osiguravaju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, te da prava i slobode određeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, te u njenim protokolima, imaju direktnu primjenu i prvenstvo pred svakim drugim zakonodavstvom. U istom članu se proklamira da je svim osobama na području BiH osigurano da uživaju ljudska prava i temeljne slobode bez diskriminacije prema bilo kom osnovu, a samim tim i prema osnovu invaliditeta. Aneks 6 Ustava BiH odnosi se na Sporazum o ljudskim pravima, kojim se svim osobama na području BiH osigurava najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda (Ustav BiH, 1995).

Nadalje, konsultiramo li Zakon o principima lokalne samouprave FBiH, uviđamo da je zaštita ljudskih prava prva od navedenih nadležnosti lokalne samouprave u članu 8 ovog zakona (Zakon o principima lokalne samouprave u FBiH, 2009). U Zakonu o lokalnoj samoupravi RS-a, u članu 30, također jasno stoji da lokalna zajednica, u okviru svojih nadležnosti, osigurava ostvarivanje, zaštitu i unapređivanje ljudskih prava (Zakon o lokalnoj samoupravi RS-a, 2019).

Važni elementi domaćeg zakonodavstva i prateći operativni dokumenti koje još treba izdvojiti, a koji nose obaveze za lokalne zajednice su i: Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016–2021, Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2017–2026; Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom FBiH; Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS-a; Zakon o upotrebi znakovnog jezika u BiH; Zakon o zabrani diskriminacije u BiH i drugi relevantni zakoni i provedbeni akti na nivou države, entiteta, Distrikta Brčko i kantona u FBiH. Svi navedeni zakoni i strategije mogu biti pronađeni u referencama ovog dokumenta.

Pored Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, koja nas obavezuje na razvoj inkluzivnih lokalnih zajednica, te Ustava i zakona koji propisuju obavezu lokalne zajednice

da se aktivno bavi zaštitom ljudskih prava, a samim tim i razvojem inkluzivnih zajednica, posebnu pažnju treba posvetiti i UN-ovim Ciljevima održivog razvoja izraženim u rezoluciji A/70/L.1 (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015).

U pitanju je vrlo ambiciozan plan Ujedinjenih naroda da do 2030. godine nametnu održivi razvoj u zemljama i dostignu određene ciljeve, među kojima se inkluzivnost i podrška osobama sa invaliditetom tretira kao važno pitanje. Međunarodna zajednica ovim dokumentom želi kreirati prosperitetan i miran svijet, gdje se dignitet svakog čovjeka i jednakost među svima uzima kao fundamentalni princip. Ciljevima održivog razvoja nastoji se osobama sa invaliditetom osigurati puna društvena participacija u svim sferama društva i kreirati okruženje koje omogućava i podržava punu inkluziju osoba sa invaliditetom.

Uvidjevši potrebu da se pitanje realizacije Ciljeva održivog razvoja za osobe sa invaliditetom posebno tretira, UN je 2018. godine počeo usvajati redovni godišnji izvještaj koji tretira upravo ovo pitanje (UN Department for Economic and Social Affairs, 2018). Uočen je jaz između jedne milijarde osoba sa invaliditetom (15% svjetske populacije) i ostatka svijeta u smislu dostizanja Ciljeva održivog razvoja. Podnaslov izvještaja je "Realizacija ciljeva održivog razvoja za osobe sa invaliditetom i sa osobama sa invaliditetom", pri čemu se opet poseban naglasak stavlja na nužnost uključivanja osoba sa invaliditetom u rješavanje vlastitih ali i rješavanje svih ostalih društvenih pitanja, u ovom slučaju pitanja iz Ciljeva održivog razvoja.

Ovi izvještaji potakli su i donošenje dvije dodatne rezolucije u Generalnoj skupštini UN-a: Promocije društvene integracije kroz društvenu inkluziju (Promoting Social Integration Through Social Inclusion, 2019) i Implementacije Konvencije o ljudskim pravima za osobe sa invaliditetom (Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto: accessibility, 2019).

Ključni poziv Ciljeva održivog razvoja je da niko ne smije biti ostavljen/zapostavljen, te se stoga priča o osobama sa invaliditetom i njihovoj inkluziji u društvo itekako poklapa sa suštinom Ciljeva održivog razvoja i prožima se kroz svaku od 17 oblasti, tj. ključnih ciljeva (Ciljevi održivog

razvoja, 2015). Lokalne zajednice u BiH, kao i cijela država, usvajanjem Ciljeva održivog razvoja obavezale su se da će promovirati i raditi na održivom i inkluzivnom ekonomskom razvoju, punom i produktivnom zaposlenju, pristojnom poslu za sve, a sve sa namjerom da se iskorijeni siromaštvo u svim njegovim formama, uključujući i ekstremno siromaštvo, kojem će se suprotstaviti adekvatnim socijalnim politikama i politikama društvene inkluzije. Malo gdje ovaj poziv rezonuje tako glasno u našem društvu kao što je to slučaj sa osobama sa invaliditetom.

Još jedna važna UN-ova rezolucija koja je važna za ovo pitanje i posvećena djelovanju u lokalnim zajednicama je i Nova urbana agenda, usvojena 2016. godine, a koja potiče različitosti i poziva na inkluziju, sigurnost i jačanje društvene kohezije za sve ljude (UN New Urban Agenda, 2016). Ova agenda je zajednička svjetska vizija za bolju i samoodrživu budućnost zasnovanu na dobro planiranoj i dobro upravljanoj urbanizaciji, što je, u svakom smislu, nemoguće bez zadovoljavanja minimalnih standarda inkluzije.

U okviru Vijeća Evrope, čija je BiH članica od 2002. godine, na umu treba imati i Strategiju za osobe sa invaliditetom, gdje se pristupačnost definira kao posebna i izuzetno važna oblast. (Strategija Vijeća Evrope za osobe sa invaliditetom 2017–2023, 2017).

Ovo su samo neki od domaćih i međunarodnih osnova zašto se država i lokalna zajednica kao dio države trebaju i moraju baviti inkluzijom, da to više nije samo pitanje humanosti i osviještenosti o potrebama osoba sa invaliditetom, nego i međunarodni i domaći pravni standard koji su lokalne zajednice dužne poštivati i po njima postupati.

6.

BARIJERE KOJE TREBA PREVAZIĆI

Inkluzija treba obuhvatiti sve aspekte društvenog života i osobama sa invaliditetom mora biti omogućeno da rade sve ono što rade ostale osobe, sve na što građani ustavom i zakonom imaju pravo, a posebno one aktivnosti koje, između ostalih, finansiraju i same osobe sa invaliditetom svojim porezima i dadžbinama.

Teško je napraviti jedinstvenu listu svih oblasti i područja u kojima treba razmišljati u kontekstu inkluzije. Svaka lokalna zajednica ima svoje specifičnosti i neophodno je imati individualni pristup. Međutim, moguće je napraviti neki vid generalnih smjernica kako bi donosioci odluka dobili okvirnu ideju na čemu sve treba raditi.

Moramo biti svjesni da smo pred osobe sa invaliditetom kao društvo postavili i postavljamo brojne barijere koje onemogućavaju njihovu inkluziju u društvo i njihovu samostalnost i autonomiju. Društvene barijere možemo podijeliti na tri osnovne, i to:

FIZIČKE BARIJERE

Barijere koje su fizičkog karaktera osobama sa invaliditetom onemogućavaju da samostalno koriste određene javne i privatne prostore ili javne i privatne usluge. Ove barijere mogu biti na ulicama, na trgovima, na ulazima i izlazima, unutar javnih objekata, barijere pred privatnim objektima osoba sa invaliditetom, ali one obuhvataju i nešto širi okvir prilagođenosti unutrašnjosti objekata kao što su pitanja prilagođenosti toaleta, šaltera i sl.

Fizičke barijere nisu samo infrastrukturnoga karaktera poput stepenica, uskih prolaza, nedokučivih vrata i sl., nego to mogu biti i barijere u javnom prijevozu, u taksi prijevozu ili bilo koja druga barijera fizičkog karaktera koja onemogućava osobi u kolicima ili sa sličnim pomagalom za kretanje da se kreće samostalno; ili slijepoj osobi da se kreće sa štapom; ili osobi koja zbog invaliditeta ima otežano kretanje, a nije joj omogućeno pomagalo poput rukohvata, mjesta za odmor i sl. Fizičke barijere su često problem i starim i iznemoglim osobama, a ne samo osobama sa invaliditetom. Kada govorimo o radnom mjestu ili životnom prostoru, fizičke barijere se mogu očitovati i kroz neprilagođenost radnog stola, pultova, prekidača za uređaje i rasvjetu, mehanizama za otvaranje i zatvaranje i sl. Ovo su samo neki od primjera i ne obuhvataju sve moguće

fizičke barijere, a do najboljeg razumijevanja lokalna zajednica će doći direktnom komunikacijom i saradnjom sa udruženjima osoba sa invaliditetom.

KOMUNIKACIJSKE BARIJERE

Ova vrsta barijera odnosi se na nemogućnost osobe da zbog svog invaliditeta samostalno djeluje prikupljajući i dajući informacije, odnosno komunicirajući. Ove barijere mogu obuhvatiti nemogućnost slijepe osobe da se kreće u javnom prostoru zbog nepostojanja zvučne signalizacije ili adekvatnih taktilnih traka i signalizacije koju osoba može prepoznati i pratiti bijelim štapom, nepostojanje iste takve signalizacije unutar javnih prostora, nepostojanje uputa i natpisa na Brajevom pismu (npr., imena na pločama i brojevi kancelarija, različiti obrasci u institucijama, tastature bez oznaka na Brajevom pismu itd.). Problem može biti sličan i za slabovidne osobe, gdje se, također, korištenjem posebnih tehnika univerzalnog dizajna mogu riješiti ova pitanja. Ako govorimo o gluhim osobama, problem može stvarati oslanjanje na isključivo zvučnu signalizaciju, što gluha osoba ne može lako primijetiti, poput zvona u školi za početak i kraj časa ili prozivanja u redovima, itd. Kod gluhih osoba također veliki problem može predstavljati nemogućnost direktne govorne komunikacije zbog nepostojanja osoba koje poznaju znakovni jezik a koje su uposlene u institucijama i ustanovama lokalne zajednice. Problem također može biti kod nijemih i osoba sa drugim vrstama govornih smetnji. Pod komunikacijske barijere spada i veliki problem nemogućnosti informiranja kroz sredstva javnog informiranja, tj. neprilagođenost medija koji se mogu prilagoditi i nepostojanje adekvatnih alternativa. Ovo su samo neki od primjera i ne obuhvataju sve moguće komunikacijske barijere, a do najboljeg razumijevanja lokalna zajednica će doći direktnom komunikacijom i saradnjom sa udruženjima osoba sa invaliditetom.

PARTICIPACIJSKE BARIJERE

Uključuju sve barijere koje onemogućavaju osobama sa invaliditetom da participiraju u svakodnevnim društvenim aktivnostima. Možda najveći prioritet među participacijskim barijerama predstavljaju barijere političke participacije, od onih osnovnih, koje uključuju nemogućnost samostalnog glasanja, do neuključivanja osoba sa invaliditetom u proces konsultacija. Na individualnom nivou, participacijske

barijere mogu proizlaziti iz fizičkih i komunikacijskih barijera (nemogućnost popunjavanja ankete, nemogućnost dolaska na mjesto javnog skupa, nemogućnost diskusije, nemogućnost informiranja o postojanju nekog procesa javnih konsultacija i sl.).

Na kolektivnom nivou, postoji ogroman problem nekonultiranja ili čak nepostojanja organizacija osoba sa invaliditetom. Ove organizacije se nedovoljno konsultiraju čak i kada su u pitanju problemi osoba sa invaliditetom, a skoro nikada se ne konsultiraju o drugim pitanjima koja se ne tiču direktno njihovog invaliditeta i njegovih posljedica, što je veliki problem. Organizacije osoba sa invaliditetom se i u međunarodnoj praksi prepoznaju kao izuzetno važne instance posredstvom kojih osobe sa invaliditetom komuniciraju vlastite stavove i interese. Tu treba razlikovati servisne i predstavničke organizacije. U društvu postoji potreba i za jednim i za drugim, međutim, njihove uloge su različite i kada govorimo o zastupanju stavova, primat imaju predstavničke organizacije: npr., udruženja slijepih osoba, udruženja gluhih osoba, udruženja paraplegičara i sl. U otklanjanje participacijskih barijera spada i pomoć pri osnivanju, redovna podrška i pomoć udruženjima osoba sa invaliditetom, koje često čine važnu prenosnicu i omogućavaju aktivniju participaciju i zastupanje osoba sa invaliditetom. Kako postoji dosta različitih vrsta invaliditeta, od kojih svaka nosi određenu specifičnost, tako bi trebalo da postoji i više različitih organizacija koje brane njihove partikularne interese, a koje formiraju saveze i koordinacije radi zajedničkog djelovanja. Ovi savezi i koordinacijska tijela također trebaju podršku države i aktivno uključivanje u rad od strane države. Participacijske barijere se također odnose na nemogućnost učestvovanja u sportskim i kulturnim dešavanjima, ali i na nemogućnost zasnivanja radnog odnosa, tj. nemogućnost ravnopravne participacije na tržištu rada.

SERVISNE BARIJERE

Osobe sa invaliditetom zbog stanja u kojem se nalaze imaju dodatne potrebe u odnosu na ostale građane kako bi mogli ispunjavati svoja osnovna ljudska i građanska prava, zbog čega je neophodno da lokalna zajednica uspostavi određene servise. To mogu biti servisi koji se odnose na očuvanje fizičkog i mentalnog zdravlja, učenje vještina, unapređivanje sposobnosti, osamostaljivanje, podršku u učenju i radu, te, generalno, povećanje kvaliteta života osoba sa invaliditetom.

Servisne usluge osobama sa invaliditetom mogu pružati lokalne zajednice i više instance vlasti preko različitih ustanova ili to mogu raditi servisne organizacije za osobe sa invaliditetom uz finansijsku podršku i pomoć lokalne zajednice i drugih nivoa vlasti. S obzirom na to da su porodice te na koje najčešće pada teret brige o osobi sa invaliditetom, pogotovo kada se radi o osobama sa težim vrstama invaliditeta ili s teškoćama u razvoju, servisi mogu biti namijenjeni i podršci porodicama, a ne samo osobama sa invaliditetom. U servisne barijere možemo klasificirati i omogućavanje neophodnih protetičkih pomagala,

tehničkih i računarskih pomagala ili terapija koje su osobama sa invaliditetom neophodne za funkcioniranje. Ovi servisi nisu nikakva dodatna podrška, nego osnovna pomoć za ispunjavanje temeljnih prava i omogućavanje jednakosti i jednakopravnosti osobama sa invaliditetom u svakodnevnom životu. Nepostojanje takvih servisa je barijera koja ograničava, onemogućava i marginalizira osobe sa invaliditetom jednako kao i fizičke ili komunikacijske barijere, te uspostavljanje servisnih usluga ne predstavlja dodatak na uobičajeni standard, nego iskorak ka nultoj tački ravnopravnosti osoba sa invaliditetom sa ostalim osobama u društvu.

Opseg barijera koje se nalaze pred osobama sa invaliditetom je evidentno izuzetno velik. Svjesni činjenice da je količina problema koje osobe sa invaliditetom imaju i s kojima se susreću ogromna, te da bez adekvatnog pregleda svih tih problema nije moguće napraviti ispravan red koraka pri njihovom rješavanju, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo u 2019. godini napravilo je istraživanje pod nazivom "Životni put osobe sa invaliditetom" (Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS, 2019).

Ideja vodilja bila je da se kvalitetno identificiraju, raščlane i sistematiziraju potrebe koje osobe sa invaliditetom imaju, a koje država ne servisira, uvažavajući specifičnosti različitih tipova invaliditeta. Istraživanje je provedeno u saradnji sa 15 organizacija, koje predstavljaju 5.355 osoba sa invaliditetom i njihovih porodica, a u fokusnim grupama učestvovala su 203 osobe sa invaliditetom. Rezultat provedenog je opsežna tabela koja daje precizne podatke o ključnim problemima koje osobe sa različitim vrstama invaliditeta imaju u različitim periodima života i u različitim oblastima: zdravstvo, obrazovanje, prijevoz i kretanje, rad i zapošljavanje, kultura i sport, porodični život. Dokument omogućava da svaka zainteresirana osoba može veoma jednostavno pronaći, npr., ključne probleme koje u oblasti zdravstva imaju slijepi i slabovidne osobe u dobi od 27 do 35 godina.

Ovako precizan pregled problema primjer je kako pristupiti pitanju prevazilaženja velikog broja barijera te postavljanju temelja djelovanja, jer bez adekvatne dijagnoze nemoguće je imati reciprocitetan odgovor. Ovo istraživanje je provedeno u Kantonu Sarajevo i ono može, ali ne mora, biti primjenjivo i na druge dijelove BiH zbog kompleksnog državnog uređenja. Međutim, posudimo li standarde iz ovog istraživanja, možemo klasificirati ključne oblasti u kojima je djelovanje na polju kreiranja inkluzivnih lokalnih zajednica neophodno.

Nosioci javnih funkcija i zainteresirani kreatori javnih politika koji žele kreirati inkluzivnu lokalnu zajednicu mogu se okoristiti ovim ili napraviti slično istraživanje kojim bi rasvijetlili temeljne barijere i dobili okvir i opseg problema kojim se trebaju baviti u vlastitoj lokalnoj zajednici.

7.

OPĆI STANDARDI INKLUZIJE U LOKALNIM ZAJEDNICAMA

Imajući u vidu navedene barijere kojima se osobama sa invaliditetom stvaraju prepreke i onemogućava inkluzija, od koristi bi bilo navesti i okvir općih standarda inkluzije koje jedna lokalna zajednica treba zadovoljiti kako bi se za osobe sa invaliditetom napravio značajniji iskorak ka jednakosti. Standardi o kojima treba razmišljati i koji će ovdje biti navedeni nisu jedini, a polazna tačka kada se rade slični potezi u konkretnim lokalnim zajednicama mora biti trajna konsultacija sa organizacijama osoba sa invaliditetom iz datih lokalnih zajednica. Ipak, za potrebe ovog dokumenta i radi pregleda stvari na koje treba obratiti pažnju, pokušat ćemo dati neki opći okvir koje donosioci odluka i kreatori politika trebaju imati na umu.

Također, treba biti svjestan kompleksnog uređenja Bosne i Hercegovine i različitih zakonskih postavki u različitim administrativnim jedinicama, zbog čega može biti nekog odstupanja u direktnim ili indirektnim nadležnostima. Neke stvari koje predstavljaju važne barijere inkluziji nisu u ingerenciji lokalnih zajednica pa ih samim tim nećemo ni spominjati.

UKLANJANJE BARIJERA, RAZUMNA PRILAGODBA I PRILAGOĐAVANJE NAČINA RADA U JAVNIM USTANOVAMA, INSTITUCIJAMA I DRUGIM JAVNIM OBJEKTIMA.

Pri kreiranju liste na umu treba imati sve javne ustanove i institucije uključujući: ambulante, domove zdravlja, bolnice, policijske stanice, vatrogasne stanice, zgrade općinske i druge administracije, centre za socijalni rad, službe socijalne zaštite, sudove, poreske uprave, obdaništa, škole, fakultete, zgrade javnih medija, muzeje, kina, pozorišta, sportske sale, sportske dvorane, sportske terene, biroe za zapošljavanje, naplatna mjesta i druge objekte javnih preduzeća, biblioteke, centre za zdravo starenje, centre za mlade, mjesne zajednice, domove kulture, kancelarije za zaštitu prava, javna kupališta, bazene i sve druge javne zgrade i infrastrukturu koja se nalazi u lokalnoj zajednici. U uklanjanju fizičkih barijera, kao i svih drugih barijera, ne treba o osobama sa invaliditetom misliti samo kao o posjetiocima i korisnicima, nego i kao o uposlenicima.

Primjeri aktivnosti koje treba poduzeti:

- Pravljenje i obilježavanje adekvatnog/ih parking mjesta za osobe sa invaliditetom u blizini javnog objekta
- Uklanjanje arhitektonskih barijera na ulazu i izlazu iz objekta (pristupne rampe, pokretne rampe, liftovi itd.) i postavljanje taktilnih oznaka za slijepe osobe
- Uklanjanje arhitektonskih barijera unutar objekta (širina prolaza, stepenice i visoki pragovi, stepeništa, širina vrata, neprilagođeni toaleti, neprilagođeni šalteri i pul-tovi, neprilagođeni stolovi i prostori za popunjavanje dokumentacije; nepostojanje rukohvata i mjesta za odmor, vrata koja osobe u kolicima ne mogu same otvoriti itd.)
- Uspostavljanje adekvatne signalizacije za lakše kretanje kroz objekat osobama sa invaliditetom (table na Brajevom pismu, lako čitljive i prepoznatljive oznake, postavljanje taktilnih staza i oznaka za lakše kretanje slijepim osobama itd.)
- Uvođenje adekvatnih komunikacijskih uređaja za osobe sa invaliditetom (nedostatak zvučnih i vizuelnih tehničkih pomagala za osobe sa invaliditetom je sveprisutan, npr., kod prozivanja naredne osobe u redu oglašava se samo zvuk ili prikazuje samo ekran bez zvuka, u školi samo zvono bez svjetlosne signalizacije itd.)
- Prilagođavanje formulara i druge dokumentacije osobama sa invaliditetom. Veoma često je u javnim institucijama i ustanovama potrebno nešto popuniti, što neke osobe sa invaliditetom ne mogu samostalno učiniti, ne mogu ocijeniti na šta se dokument odnosi jer ga ne mogu pročitati ili zbog invaliditeta ne mogu nekoga pitati da im dodatno pojaśni šta im je činiti. Nove tehnologije su omogućile da se dobar dio ovih problema riješi.
- Uvođenje tehničkih pomagala za osobe sa invaliditetom (posebna pomagala kojima se osobama sa invaliditetom osigurava nesmetano i samostalno korištenje javne usluge ili učešće u javnim uslugama)

- Uvođenje adekvatne komunikacije iz ustanove prema osobama sa invaliditetom i obratno. Javna obavještenja veoma često ne dolaze do osoba sa invaliditetom te je potrebno osigurati kanale komunikacije preko udruženja ili preko prilagođenih medijskih platformi tako da informacije dođu do osobe sa invaliditetom. Također, kod gluhih osoba postoji problem nemogućnosti korištenja info telefona kao načina komunikacije, što može predstavljati kontinuiran problem u, npr., prijavi kvara, do težih problema kao što su nemogućnost prijave požara ili poziva hitne pomoći.
- Nepostojanje kućnog reda o prednosti osoba sa invaliditetom (veoma često se prednost odnosi samo na ratne vojne invalide i ne uključuje sve osobe sa invaliditetom ili se odnosi na sve, ali je označeno samo za RVI)
- Uvođenje posebne funkcije asistenta osobama sa invaliditetom unutar ustanova i institucija. Ovo je moguće uraditi uvođenjem novih radnih mjesta ili proširivanjem zaduženja na postojećim radnim mjestima u svrhu osiguranja jednog manjeg broja radnika koji će u slučaju kratkotrajnog dolaska osobe sa invaliditetom u instituciju ili ustanovu (za potrebe vađenja različite dokumentacije, pregleda i sl.) imati zadatak pomoći i asistencije. Asistenti u institucijama bi svakako morali proći odgovarajuće edukacije. Oni nisu isto što i asistenti u nastavi, koji prate određenu osobu i njoj asistiraju stalno, niti isto što i lični asistenti, koji su stalno na usluzi i prate osobu kojoj asistiraju svuda. Asistenti u institucijama pomažu u institucijama gdje su boravci kraći i protokolarni (u općini, prilikom bavljenja administrativnim procedurama, u zdravstvenoj ustanovi, prilikom dolaska na preglede, u centru za socijalni rad, prilikom posjete, itd.). Ova usluga može nadomjestiti mnoge druge nedostatke te osobi sa invaliditetom pomoći pri kretanju, popunjavanju i čitanju dokumentacije, tumačenju znakovnog jezika i u drugim aktivnostima dok osoba sa invaliditetom boravi u instituciji, također, asistent može pomoći u prevazilaženju brojnih drugih barijera. To svakako ne znači da u slučaju uvođenja asistenta institucija ili ustanova ne treba raditi ništa drugo jer je upravo autonomija i samostalnost osoba sa invaliditetom krajnji cilj.
- Kontinuirano educiranje uposlenika o radu sa osobama sa invaliditetom kako bi se postigao željeni nivo kvaliteta usluge i podiglo razumijevanje s krajnjim ciljem poboljšanja usluge korisnicima sa invaliditetom
- Druge prilagodbe po zahtjevu i potrebama koje iskažu organizacije osoba sa invaliditetom

UKLANJANJE BARIJERA I PRILAGODBA JAVNIH POVRŠINA I TRANSPORTA

Prilikom kreiranja liste potrebno je na umu imati trotoare, pješačke prijelaze, pružne prijelaze, trgove, ulice, raskrsnice, parkove i druge javne površine, kao i prilagođenost vozila javnog prijevoza i stanica javnog prijevoza.

Primjeri aktivnosti koje treba poduzeti:

- Autobusi, minibusi, trolejbusi, tramvaji i druga vozila javnog prijevoza prilagođena upotrebi osobama sa invaliditetom sa jasno naznačenim protokolima pomoći vozača u slučaju potrebe (ulazak i izlazak iz vozila, vožnja, zvučna i vizuelna signalizacija itd.)
- Taksi služba za osobe sa invaliditetom u lokalnoj zajednici
- Kose rampe prilikom penjanja i spuštanja sa svih trotoara, rampe na stepeništima ili adekvatne zaobilaznice, rampe na trgovima, na stanicama javnog saobraćaja, mostovima i sl.
- Taktilne staze i oznake na šetnicama, trotoarima, raskrsnicama, parkovima, stanicama, ulazima u javne objekte itd.
- Uklanjanje prepreka na javnom prostoru koje mogu biti smetnja nepokretnim, teško pokretnim i slijepim osobama (različite nepravilno postavljene bandere, znakovi i sl.)
- Postavljanje prepreka da se automobili ne parkiraju na trotoarima i pješačkim stazama, gdje ih osobe u kolicima ne mogu zaobići
- Osiguravanje dovoljnog broja adekvatno označenih parking mjesta za osobe sa invaliditetom
- Druge potrebe prilagodbe javnih prostora po preporuci i zahtjevu organizacija osoba sa invaliditetom

UKLJUČIVANJE OSOBA SA INVALIDITETOM U DRUŠTVENE AKTIVNOSTI I DRUŠTVENE TOKOVE

- Podrška osnivanju udruženja osoba sa invaliditetom i koordinacija udruženja osoba sa invaliditetom ukoliko već ne postoje. Odnosi se na druženja koja okupljaju osobe sa određenom vrstom invaliditeta ili njihove porodice. Moguće je da na određenom prostoru već djeluju udruženja sa viših nivoa koja imaju lokalne ogranke pa nije potrebno osnivanje novih udruženja na nivou lokalnih zajednica. Primjer je Kanton Sarajevo, sa jakim i stabilnim kantonalnim udruženjima, s kojima lokalne zajednice mogu i trebaju saradivati. Koordinacije, ukoliko već ne postoje, također su važne; one nisu zasebne pravne osobe, ali su veoma važan partner vlasti. Naime, pojedinačne organizacije osoba sa invaliditetom kroz koordinacije međusobno saraduju, zajednički artikuliraju i usaglašavaju interese.
- Stabilna podrška radu udruženja osoba sa invaliditetom. Govorimo o predstavničkim udruženjima, koja bi morala imati stabilnu i stalnu podršku kroz grantove za rad, a ne samo kroz projektne grantove, gdje su udruženja osoba sa invaliditetom u podređenom

- i značajno lošijem položaju od ostalih udruženja građana.
- Uključivanje udruženja i koordinacije udruženja u aktivnu saradnju i konsultacije prilikom svih pitanja od društvenog značaja, a ne samo pitanja koja se isključivo bave osobama sa invaliditetom. Ova vrsta uključivanja od velikog je značaja da se ne bi nastavile praviti sistemske greške, diskriminacija i ekskluzija osoba sa invaliditetom kod novih iskoraka i projekata lokalne zajednice. Bilo da se radi o novom infrastrukturnom projektu, novoj usluzi lokalne zajednice, novom administrativnom procesu ili nekoj drugoj aktivnosti, udruženja osoba sa invaliditetom mogu u startu dati dobre i važne preporuke kroz javne konsultacije kako bi se na samom početku otklonili problemi o kojima drugi možda i nisu razmišljali.
- Omogućavanje participacije na izborima, referendumima, anketama i u drugim vidovima direktne demokratije (od toga da se za izborna mjesta uzimaju prostori prilagođeni osobama sa invaliditetom, do tehnika koje omogućavaju uključivanje osoba sa invaliditetom tako da se čuje i njihov stav)
- Kreiranje i podrška inkluzivnim kulturnim i sportskim aktivnostima, kako amaterskim i rekreativnim tako i profesionalnim. Ne odnosi se samo na, npr., podršku glumačkoj sekciji koja okuplja osobe sa invaliditetom, nego i na podršku u kojoj osobe sa invaliditetom aktivno rade i djeluju u zajedničkim projektima sa osobama koje nemaju invaliditet. Suština je ponuditi osobama sa invaliditetom niz inkluzivnih kulturnih i sportskih sadržaja u kojima mogu učestovati kako bi kvalitetno ispunili slobodno vrijeme.
- Ispunjavanje minimalnih kvota zapošljavanja osoba sa invaliditetom u javnim institucijama i ustanovama, te poticanje zapošljavanja što većeg broja osoba sa invaliditetom u javnim ustanovama u skladu sa federalnim (Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom FBiH, 2010) i zakonodavstvom u RS-u (Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, 2009)
- Podrška poduzetništvu osoba sa invaliditetom i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u privatnom sektoru
- Ispunjavanje standarda inkluzije za uključivanje svih osoba sa invaliditetom u redovno školovanje sa ostalom djecom u skladu sa mogućnostima
- Uvezivanje takozvanih specijalnih škola sa ostalim školama kako bi se kroz različite programe omogućila inkluzija djece koja pohađaju takve škole dok traju procesi transformacije ovih škola
- Pokretanje i podrška programima osamostaljenja osoba sa invaliditetom
- Podrška praktičnim i obrazovnim edukacijama osoba sa invaliditetom
- Podrška projektima nevladinog sektora koji u aktivnosti uključuju osobe sa invaliditetom
- Podrška drugim vidovima aktivne inkluzije osoba sa invaliditetom u društvo prema procjenama i preporukama organizacija osoba sa invaliditetom

SERVISNA PODRŠKA OSOBAMA SA INVALIDITETOM KROZ RAZVIJANJE MREŽA RAZLIČITIH SERVISNA JAVNOG ILI NEVLADINOG KARAKTERA NAMIJENJENIH ZA PODRŠKU OSOBAMA SA INVALIDITETOM ZA NJHOVO ŠTO SAMOSTALNIJE DJELOVANJE

Primjeri aktivnosti koje treba poduzeti:

- Uvođenje ličnog asistenta u obrazovnim i drugim ustanovama gdje osoba sa invaliditetom duže boravi u toku određenog perioda. Ovi asistenti se vežu direktno za jednu ili manji broj osoba kojima je potrebna trajna asistencija tokom boravka u ustanovi.
- Uvođenje edukativnih servisa za osobe sa invaliditetom
- Uvođenje servisnih centara za brigu o osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama
- Uspostavljanje dnevnih centara za osobe sa invaliditetom
- Uspostavljanje servisa za kućnu njegu i njegu u kući osoba sa invaliditetom
- Uspostavljanje kancelarija za pomoć i podršku osobama sa invaliditetom
- Osnivanje i podrška radionicama za osobe sa invaliditetom koje ne mogu raditi na tržištu rada
- Osiguranje i podrška pri kupovini tehničkih i drugih ličnih pomagala koja osobama sa invaliditetom omogućavaju lakšu inkluziju
- Uvođenje ličnih asistenata za osobe sa invaliditetom
- Druge servisne podrške osobama sa invaliditetom prema prijedlozima i zahtjevima organizacija osoba sa invaliditetom

PRILAGODBA PRIVATNOG RADNOG I ŽIVOTNOG PROSTORA OSOBA SA INVALIDITETOM KROZ OSNIVANJE POSEBNIH FONDOVA I GRANTOVA ZA POMOĆ

Osobe sa invaliditetom i njihove porodice često nemaju mogućnost samostalne prilagodbe kuća i stanova u kojima žive, te je u tim slučajevima moguće da lokalna zajednica, prema mogućnostima, uvede program i svake godine prilagodi jedan dio kuća i stanova u kojima žive osobe sa invaliditetom, kako pristupa objektu i stanu tako i same unutrašnjosti. Također, moguće je, kao jedan vid podrške zapošljavanju osoba sa invaliditetom, uvesti grantove podrške prilagodbe privatnih radnih prostora kompanija koje zapošljavaju osobe sa invaliditetom. Nažalost, postoji značajan dio osoba sa invaliditetom koje ne mogu samostalno ući ili izaći iz vlastitih kuća i stanova, pri čemu je svaka naredna barijera manje bitna.

Svi gore navedeni standardi inkluzije načinjeni su kao okvir, a svaka bi lokalna zajednica trebala, u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima, kreirati plan i zadovoljiti ove i druge vrste standarda prema zahtjevima i u saradnji sa udruženjima osoba sa invaliditetom, koje su najpozvanije da identificiraju i rangiraju vlastite potrebe za što efikasniji proces inkluzije. Mnoge usluge ili servise lokalne zajednice ne moraju raditi same, nego ih mogu realizirati kroz sistemsku i plansku podršku nevladinim organizacijama kao pružaocima usluga, gdje se servisna udruženja osoba sa invaliditetom pojavljuju kao veoma važni partneri.

8.

HODOGRAM ZA DJELOVANJE U LOKALNIM ZAJEDNICAMA

Donosioci odluka, javni dužnosnici i kreatori javnih politika koji žele uspostaviti inkluzivne lokalne zajednice ovaj cilj mogu ostvariti u okviru zadatih zakonskih zahtjeva i međunarodnih standarda. Cjelokupan proces treba provoditi u aktivnom partnerstvu sa organizacijama osoba sa invaliditetom.

Za sveobuhvatnu političku akciju trebalo bi prvo, na nivou lokalne zajednice, donijeti rezoluciju kojom se definira stav i opredijeljenost lokalne zajednice da postane inkluzivna, te se postavljaju okvirni ciljevi i određuju okvirni rokovi za postizanje tih ciljeva. Nakon usvajanja rezolucije bitno je krenuti u proces definiranja postojećeg nultog stanja, najvećih problema i izazova pred kojima se lokalna zajednica nalazi, naravno, sve u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom, kroz ozbiljno i sveobuhvatno istraživanje.

Naredni korak bio bi donošenje odluke o usvajanju ili redefiniranju postojeće strategije o kreiranju inkluzivnog okruženja u skladu sa ciljevima usvojene rezolucije i problemima utvrđenim kroz istraživanje. Sastavni bi dio svakako morala biti i radna grupa, gdje značajan broj učesnika čine predstavnici udruženja osoba sa invaliditetom, zajedno sa najodgovornijim predstavnicima lokalnih vijeća i lokalne izvršne vlasti. Radna grupa će raditi na izradi strategije, ali i monitoringu njene implementacije.

Nakon usvajanja strategije, u predviđenom roku prelazi se na usvajanje akcionog plana, gdje se vrlo jasno određuju ciljevi, vremenski okviri, te pojedinačne aktivnosti i zaduženja za realizaciju, a formira se i radno tijelo koje će prvobitno raditi na izradi akcionog plana. Poslije njegovog usvajanja, radi se i na monitoringu implementacije akcionog plana. Ovo tijelo može biti ista radna grupa zadužena za nadgledanje realizacije strategije, proširena operativno zaduženim pomoćnicima i drugim odgovornim osobama u lokalnoj zajednici. Radno tijelo također dostavlja redovne periodične (idealno kvartalne) izvještaje vijeću lokalne zajednice o stepenu i toku realizacije akcionog plana. Prednost odvojenih radnih tijela je međusobno nadgledanje, međutim, ako u lokalnoj zajednici ne postoje dovoljni kapaciteti, uredu je da to bude isto radno tijelo za akcioni plan i za strategiju.

Akcioni plan mora biti što detaljniji i što precizniji sa mjerama koje će do u detalje definirati poteze (npr., uklanjanje

arhitektonskih barijera u školi "AB", do X mjeseca Y godine, postavljanje zvučne signalizacije na raskrsnici između ulice "CD" i "EF" do X mjeseca Y godine, upošljavanje asistenta za osobe sa invaliditetom u općini do X mjeseca Y godine...). Akcioni plan treba biti razložen tabelarno po oblastima u kojima se djeluje, sa definiranim aktivnostima, predviđenim nosiocima aktivnosti, saradnicima na realizaciji, finansijerima aktivnosti, budžetom aktivnosti, rokom realizacije i drugim važnim elementima.

Strategija može biti više deskriptivna i u osnovi višegodišnja, odnosno, obuhvatiti periode od pet ili deset godina, dok akcioni planovi trebaju biti sasvim precizni i treba da se rade na kraće periode do dvije godine, te da se redefinišu i prilagode ukoliko se primijete nedostaci. Lokalna vlast treba kroititi budžete prema zacrtanoj strategiji i akcionim planovima.

Ukoliko ne postoji pozitivan odziv vlasti, odnosno, lokalna vlast odbija pristupiti sistemskom rješenju, osviješteni aktivisti i lokalni politički predstavnici mogu, u saradnji sa udruženjima osoba sa invaliditetom, pojedinačnim inicijativama djelovati i boriti se za uspostavljanje inkluzivnih lokalnih zajednica korak po korak, do uspostavljanja političkih odnosa koji će prihvatiti sveobuhvatan institucionalni pristup procesu inkluzije.

Put do postizanja minimalnih standarda inkluzivnih zajednica bit će izazovan, težak i dug, međutim, bez ovakvog pristupa samo ćemo nastaviti gubiti godine koje nemamo, a u kojima život osobama sa invaliditetom prolazi u atmosferi marginalizacije, isključenosti i kršenja osnovnih ljudskih i građanskih prava.

O kom iznosu sredstava se radi možemo vidjeti na primjeru Kantona Sarajevo, koji je u toku 2019. godine izdvojio 3 miliona KM za uklanjanje arhitektonskih barijera u javnim ustanovama. U pitanju je najveća investicija ove vrste u našoj zemlji, kojom se nadoknađuju godine zanemarivanja i nerada. Iako ovaj iznos samostalno djeluje impozantno, treba imati na umu da on predstavlja tek oko 0,3% budžeta Kantona. Pored toga, kroz različite projekte asistenata u nastavi, podrške udruženjima osoba sa invaliditetom, podrške dnevnim centrima i slične projekte, uloženo je iznos od oko 1% budžeta. Ukoliko bi se svaka lokalna zajednica odlučila na sličan pristup i godišnje izdvajala 1%

vlastitog budžeta za inkluziju, za pet do deset godina bi mogla riješiti skoro sve infrastrukturne probleme inkluzije, te iz godine u godinu jačati servisne kapacitete, čime bi se mogao dostići zadovoljavajući stepen inkluzije u skladu sa međunarodno propisanim obavezama i standardima.

Opravdanja koja čujemo, u smislu nedostatka finansijskih sredstava, su nedopustiva. Ispunjavanje osnovnih ljudskih prava jedne grupe ljudi mora imati budžetski prioritet nad bilo kojom aktivnosti koja nema karakter osiguranja osnovnog ljudskog prava. Također, inkluzija nije jednokratni projekt, to je način rada i djelovanja, stoga je neophodan novi, inkluzivni, način razmišljanja kako bi se budžetiranje radilo u skladu s principima inkluzije. Naravno, dostizanje minimalnih standarda inkluzije ima određenu finansijsku težinu, ali to ne znači da se ne može napraviti višegodišnji, jasan plan, kroz koji se ovi standardi mogu dostići u periodu od tri, pet ili deset godina. Svaki put počinje prvim korakom, a svaka godina u kojoj ne započnemo ovaj put je bespovratno izgubljena. Cilj je blizu i ostvariv je u okviru sredstava koja imamo na raspolaganju, bitno je samo ostati dosljedan, strateški pristupiti i istrajati na inkluziji kao na crvenoj liniji koja nije pitanje dobre volje nego osnovnog ljudskog prava.

9.

PREPORUKE

- Raditi na podizanju svijesti o aktivnom kršenju ljudska prava osoba sa invaliditetom kroz onemogućavanje ili neomogućavanje uključenja u društvene procese i tokove, nemogućnost korištenja osnovnih usluga države i nepostojanje adekvatnih servisa za podršku
- Zagovarati razumijevanje da inkluzija nije socijalna podrška osobama sa invaliditetom, to je obaveza države da osobama sa invaliditetom omogući ravnopravnost i ostvarenje osnovnih prava
- Podizati svijest da ustavni poredak, domaća zakonska regulativa i međunarodne rezolucije čiji je Bosna i Hercegovina potpisnik obavezuju lokalne zajednice da se aktivno uključe u rješavanje pitanja inkluzije kao ljudskog prava
- U rješavanju pitanja osoba sa invaliditetom maksimalno uključiti udruženja osoba sa invaliditetom i sa njima sarađivati na rješavanju ovog ali i drugih društvenih pitanja. Upravo je aktivna saradnja sa udruženjima osoba sa invaliditetom jedan od najvažnijih elemenata inkluzije.
- Istražiti koji su to najveći problemi i izazovi s kojima se osobe sa invaliditetom susreću u lokalnoj zajednici i vrlo precizno ih pobrojati. Zatim, ići ka kreiranju strategije, a nakon strategije ka akcionom planu i njegovoj aktivnoj realizaciji. Akcioni plan mora biti do krajnje mjere detaljan, pobrojati precizno svaki problem i svako pitanje koje će se rješavati, te zadati rokove i identificirati tačno zaduženja. Tijelo za monitoring i implementaciju čiji značajan dio čine predstavnici udruženja osoba sa invaliditetom, kao i redovna izvještavanja o toku realizacije važan su integralni dio uspješnog procesa postizanja minimalnih standarda inkluzije.

Odgovorno i blagovremeno budžetirati projekte iz strategije i akcionog plana za razvoj inkluzivne zajednice, te istrajati na njihovoj realizaciji

REFERENCE

- Amnesty International, 2020. *amnesty.org*.
Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/discrimination/>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Centre for Excellence in Universal Design, 2020. *UniversalDesign.ie*.
Dostupno na: <http://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Ciljevi održivog razvoja, 2015. *zamisli2030.ba*.
Dostupno na: <https://zamisli2030.ba/bs/>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Direktiva EU o uspostavljanju općeg okvira za jednak tretman pri zapošljavanju, 2000. *Official Journal of the European Communities*.
Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=C ELEX:32000L0078&from=EN>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto: accessibility, 2019. *undocs.org*.
Dostupno na: <https://undocs.org/A/C.3/74/L.32/Rev.1>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Invalidnost.info, 2020. *Invalidnost.info*.
Dostupno na: <https://invalidnost.info/vrste-invalidnosti/>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Istinomjer, 2017. *Istinomjer.ba*.
Dostupno na: <https://istinomjer.ba/un-konvencija-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom-u-bih-samo-je-mrtvo-slovo-na-papiru/>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, 2006. *UN.org*.
Dostupno na: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, 2006. *UN.org*.
Dostupno na: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS, 2019. *Mapa prava i usluga*.
Dostupno na: https://mrsri.ks.gov.ba/sites/mrsri.ks.gov.ba/files/zivotni_put_osobe_sa_invaliditetom_web.pdf
[Datum pristupa: maj 2020].
- National Center on Birth Defects and Developmental Disabilities, Centers for Disease Control and Prevention, 2019. *cdc.gov*.
Dostupno na: <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/disability-inclusion.html>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Perin, V. i Bacalja, D., 2015. *Zapošljavanje osoba s invaliditetom*. Zadar: Zadarska županija.
Promoting Social Integration Through Social Inclusion, 2019. *undocs.org*.
Dostupno na: <https://undocs.org/A/C.3/74/L.17/REV.1>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Strategija o unapređenju položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2017–2026, 2017.
Dostupno na: <https://e-vijecenarodars.net/wp-content/uploads/2017/05/Prijedlog-strategije-unapredjenja-dr-polozaja-lica-sa-invaliditetom-u-RS-2017-do-2026-1.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Strategija Vijeća Evrope za osobe sa invaliditetom 2017–2023, 2017.
Dostupno na: <http://posi.hr/wp-content/uploads/2018/02/Strategija-Vijeca-Europe-za-osobe-s-invaliditetom-2017-2023.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Strategija za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016–2021, 2016.
Dostupno na: [http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20\(2016.-2021.\)%20.pdf](http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20(2016.-2021.)%20.pdf)
[Datum pristupa: maj 2020].
- Svjetska banka, 2020. *worldbank.org*.
Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/topic/disability>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015. *sustainabledevelopment.un.org*.
Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- UN Department for Economic and Social Affairs, 2018. *Disability and Development Report*, s.l.: s.n.
- UN New Urban Agenda, 2016. *habitat3.org*.
Dostupno na: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- United Nations Treaty Collection, 2020. *treaties.un.org*.
Dostupno na: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en
[Datum pristupa: maj 2020].
- Ustav BiH, 1995. *Ustavni sud BiH ccbh.ba*.
Dostupno na: http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o lokalnoj samoupravi RS-a, 2019.
Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-lokalnoj-samoupravi.html>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o principima lokalne samouprave u FBiH, 2009. *Vlada FBiH fbihvlada.gov.ba*.
Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2006/zakoni/34bos.htm>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, 2009.
Dostupno na: <https://www.fondacijazajednickiput.org/files/Zakon%20o%20profesionalnoj%20rehabilitaciji%20i%20zapostavljanju%20invalida%20Srpske.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom FBiH, 2010.
Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2010/zakoni/10bos.htm>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o upotrebi znakovnog jezika u BiH, 2009.
Dostupno na: <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/hr/Zakon%20o%20uporabi%20znakovnog%20jezika-hr.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o vrstama i procentima tjelesne onesposobljenosti FBiH, 2004. *fbihvlada.gov.ba*.
Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2004/zakoni/32hrv.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].
- Zakon o zabrani diskriminacije u BiH, 2016.
Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/7/378835.pdf>
[Datum pristupa: maj 2020].

O AUTORU

Irma Efendić Adžajlić je finansijska i projektna menadžerica u Forumu lijeve inicijative. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, a trenutno pohađa master studij na istoimenom fakultetu.

Posjeduje dugogodišnje iskustvo u planiranju i implementaciji različitih projekata u oblasti razvoja civilnog društva. Osnivačica je Udruženja Motivator koje se bavi osnaživanjem žena, mladih, marginaliziranih i ranjivih grupa putem edukacija i poticanjem na volonterizam i poduzetništvo. Dugi niz godina je angažovana na projektima u oblasti ljudskih prava, a poseban angažman se ističe u autorstvu nekoliko javnih politika u oblastima ekonomskog osnaživanja žena i mladih, radničkih prava te prava osoba s invaliditetom.

IMPRESSUM

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) | Ured u Bosni i Hercegovini
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Odgovorni: dr. Peter Hurrelbrink, direktor

Tel.: +387 33 722 010

Fax: +387 33 613 505

E-mail: fes@fes.ba

www.fes.ba

DTP: Filip Andronik

Štampa: Amos Graf, Sarajevo

Tiraž: 300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine, Sarajevo

352:364.6

EFENDIĆ-Adžajlić, Irma

Inkluzivne lokalne zajednice : analiza mjera koje treba poduzeti u lokalnim zajednicama za dostizanje minimalnih standarda inkluzije / Irma Efendić-Adžajlić. - Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, FES, 2020. - 19 str. ; 30 cm

O autoru: str. [21]. - Bibliografija: str. 19.

ISBN 978-9926-8476-9-2

I. Adžajlić, Irma Efendić- vidi Efendić-Adžajlić, Irma

COBISS.BH-ID 40172294

Publikaciju možete naručiti na e-mail: fes@fes.ba.

Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Friedrich-Ebert-Stiftung. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u publikaciji.

Sva prava zadržana od Friedrich-Ebert-Stiftung.

INKLUZIVNE LOKALNE ZAJEDNICE

Analiza mjera koje treba poduzeti u lokalnim zajednicama za dostizanje minimalnih standarda inkluzije

Osobe sa invaliditetom često su zapostavljene i isključene, nemaju mogućnost ostvarivanja vlastitih prava, ravnopravnog učešća u aktivnostima, radu i razvoju društva.

Na temelju Ustava, međunarodnih konvencija i zakonskih propisa, uočavamo da lokalna zajednica ima pravnu mogućnost i obavezu da izgradi inkluzivno okruženje.

Ova analiza ukazuje na važne fizičke, komunikacijske, participacijske i servisne barijere koje lokalna zajednica mora otkloniti, te nudi konkretan niz primjera aktivnosti koje treba poduzeti kako bi dostigla minimalne standarde inkluzije osoba sa invaliditetom.

Više informacija o ovoj temi pronađite na:
www.fes.ba